

„Režimy historicity“
François Hartog jako
nástroj pochopení
problematiky paměti?

David Emler

UNCE 23. listopadu 2012

Úvod

- Jan Vermeer (1667)
- *The Art of Painting*
- Clio držící knihu od Thúkydida
- Kunsthistoriches Museum Wien

Konjunktura paměti - paradigmata

- „rámce paměti“ (*cadres de la mémoire*, Halbwachs 1925)
- „místa paměti“ (*lieux de mémoire*, Nora 1984)
  - Text – předmluva v překladu Karla Theina (Cahiers de CEFRES č. 13 (březen 1998))
- „práce paměti“ (*travail de la mémoire*, Ricœur 2000)

Konjunktura paměti - politika

- využívání minulosti
- „povinnost paměti“ (*devoir de mémoire / duty of memory*)
- „zákony paměti“ (Chandernagor/Nora)
- (národní) dědictví, tradice, nostalgie
- Obrat k identitě (Bělohradský): „přetížení historického času“, historičnost relativizuje – návrat k transcendenci, střežení tradic, „zakouzlení světa“ (Weber)
- pokání (*repentance*)

Konjunktura paměti - historiografie

- konjunktura historiografie, sebereflexe oboru – historiografický obrat, reflexe času, konec „historie-paměti“
- „dějiny přítomného času“ (*histoire du temps présent*)
- historie / dějiny
- archiv
- muzeum
- památník / memoriál
- výuka / škola

Co je příčinou konjunktury paměti?

Hypotéza – vztah společnosti k času?

François Hartog

- Nar. 1946
- „historik historie“ od antiky po současnost
- *Directeur d'études* (1987) na katedře antické a moderní historiografie na EHESS
- Od léta 2012 rektor EHESS par intérim
- text *Time and Heritage*

Režimy historicity - nástroj

- nástroj, kterým je možné zkoumat a srovnávat zkušenosti či krize času, ve kterých se znejasňuje evidence běhu času a to jak v minulosti, tak v současnosti
- zkoumá modality artikulace či propojení kategorií minulosti, přítomnosti a budoucnosti nebo míchání těchto tří kategorií
- otázka, zda je naše přítomnost odlišná od přítomností minulých, zda je její krize času v něčem specifická a zda by bylo možné jí lépe pochopit prostřednictvím režimů historicity

Jaké režimy známe?

- 1) v původním (*ancien*) režimu převažující kategorií minulost – pro pochopení toho, co přijde, bylo potřeba obrátit se k minulosti, *historia magistra vitae*
- 2) moderní režim – obrat k futurismu – světlo (naděje) přichází z budoucnosti, zážitek času je nesen pokrokem, historie se stává procesem, psána směrem z budoucnosti k minulosti, existuje její teleologické propojení, národ či lid je její *telos* (konec, cíl), ale současně i smysl
- 3) v současnosti však budoucnost ztrácí svou přitažlivou sílu, mizí z horizontu, současnost směřuje k tomu, aby se stala sama sobě svým vlastním a jediným horizontem – přichází dosud nepoznaný režim presentismu

Historicita

- pojem historicita má dlouhou filosofickou tradici (Hegel, Heidegger, Dilthey, Ricœur, Gauchet...), vyjadřuje s různými důrazy přítomnost člověka v dějinách, historickou podmíněnost, jeho konečnost, ale i pohled do budoucna
- podle Hartoga je legitimní používat termín historicita i před počátkem ustavení moderní historie na přelomu 18. a 19. století, pokud jej chápeme jako odcizení (*estrangement*) sobě samému, které právě kategorie minulosti, přítomnosti a budoucnosti pomáhají pochopit, uspořádat a dát mu smysl (Homérův Odysseus jako bývalý dobyvatel Troji vs. ztroskotanec, který nemá nic – pochopí toho „druhého“, který je jím samým právě skrze kategorii minulosti)

Předchůdci

- v 5. století sv. Augustin definuje v 11. knize Vyznání:
  - přítomnost minulosti jako „paměť“
  - přítomnost přítomnosti jako „pozornost“
  - přítomnost budoucnosti jako „očekávání“
- Koselleck přichází již v současné době s termíny:
  - *Erfahrungsraum* / *space of experience*
  - *Erwartungshorizont* / *horizon of expectation*
  - tyto termíny jsou spíše teoretické, metahistorické (nejsou empirické), ale např. moderní dobu (*Neuzeit*) definuje Koselleck právě jako čas pokroku, který zvětšuje vzdálenost (či napětí) mezi očekáváním a zkušeností
  - naproti tomu pojem „režimy historicity“ nemá být historickou teorií, chce být heuristický využitelný, má být jednoduchým nástrojem, který má zkoumat právě toto napětí a jeho formy (navíc klade důraz na současnost)

Inspirace

- Hartog vychází z historické antropologie Marshall Sahlins: „Jiný čas, jiný mrav“ (*Autres temps, autres mœurs*)
- Lévi-Strauss etnologický a historický přístup „horké“ a „studené“ společnosti „historicita“ je rozdíl v historické teplotě
- Claude Lefort: společnosti „stagnující“ a „historické“
- konjunktura otázek spojených s časem (Nora *Histoire du présent* 1978, *Lieux de mémoire* 1984, Pomian *La crise de l'avenir* 1980, Koselleck *Vergangene Zukunft (Futures Past)* 1979)
- Berlín 1990s *work in progress*
- v *La Mémoire, l'histoire, l'oubli* (2000) si Ricœur podle Hartoga uvědomuje, že otázka času se stala otázkou paměti

Použití

- režim historicity však není přímo pozorovatelný, neexistuje sám o sobě, ale je historikovou konstrukcí
- jeden režim nenavazuje automaticky na jiný, neshoduje se s dějinnými epochami a je odlišný od otázky periodizace
- rovněž se pojem režimu historicity nevztahuje na konkrétní civilizace, naopak může být použit jako komparativní nástroj (kategorie minulosti, přítomnosti a budoucnosti jsou vskutku univerzální)
- na tom, zda dominuje minulost, přítomnost nebo budoucnost, závisí chování, myšlení, konání, dále umění, architektura, psaní, modely ospravedlnění...

Režimy historicity v historiografii

- s konkrétním režimem souvisí otázka historiografie – způsoby psaní, zpracovávaná témata, kladené otázky
- režim historicity nevysvětluje vše, ale otevírá otázky a vnáší více světla, včerejší a dnešní zkušenosti času jsou lépe pochopitelné
- může být použit na makro i mikro úrovni, od biografií konkrétních osobností či „obyčejného člověka“, přes architekturu měst, až po vztah celých společností k času

Presentismus - hypotéza

- Hartog kvalifikuje současný režim historicity jako presentismus, charakterizovaný všudypřítomnou přítomností (*présent omniprésent (omnivore)*), tyranie „rychloobrátkového“ trhu, technologické revoluce, globalizace...
- ztráta schopnosti konstruovat vyprávění a tím pádem psát historii – otázka zní, jakou historii psát?

Presentismus

věčný či dočasný?

- ukazuje se, že dnes převažuje kanibalizující přítomnost...
- otázka stojí, zda jde o provizorní, konjunkturální, stav, zastavení (stázi) historického času (presentismus z nedostatku, v očekávání věcí lepších) a budoucnost opět v budoucnu dosáhne své „zářné přitažlivosti“ či funkce „motoru“
- nebo zda jde o náznak trvalejší změny, kdy se presentismus stane dominantním a trvalým režimem historicity? (návrat k původnímu typu historického režimu je nepravděpodobný)

Presentismus a paměť

- současná slova paměť, dědictví, komemorace či identita přinesly tête-à-tête mezi minulostí a přítomností – je zde minulost, která nechce odejít (*un passé qui ne passe pas*) a uzavřená budoucnost
- moderní koncept historie, historie procesu a rozvoje, však obsahoval dimenzi budoucnosti a stanovoval, že minulost pominula (*le passé était du passé*)

Presentismus a historie

- historie byla dynamická, futuristická, odpovídala modernímu režimu historicity
- zpochybnění historie a její (dočasné?) zastínění pamětí, která se stává stále širším pojmem, doplňuje zkušenost času, ve které přítomnost mizí v okamžiku a zdá se věčnou
- historie spojuje minulost a budoucnost
  - tím, že byla jedinou vědou o minulosti na to občas zapomněla – v okamžiku, kdy se budoucnost uzavírá, stává se historie desorientovaná

Co dělat?

- první úkol je zjistit a vysvětlit tuto dezorientaci
- druhý úkol je pochopit nové konfigurace, ve kterých se na první místo dostaly paměť, dědictví a identita
- nejde o obranu historie jako takové, ve jménu toho, čím byla, ale pro to, čím být může
- režim historicity není odpovědí na tyto otázky, ale pomocníkem jak měřit a srovnat, jak lidé tady a tam, včera a dnes, vrženi do existence, zachycení mezi zkušeností a očekáváním, „dělali“ lidský a sociální čas

Závěr

- Klášter Wiblingen, Ulm
- Okřídlený Chronos vytrhává stránky z knihy života
- Historie s knihou a psacími potřebami se mu v tom snaží zabránit

*Time present and time past
Are both perhaps present in time future,
And time future contained in time past.
If all time is eternally present
All time is unredeemable.*

T. S. Eliot

Děkuji za pozornost!